

Jacques Delors

„Jövönk egyszerre tűnik ígéretesnek és aggasztónak”

– „A XXI. század oktatása” Nemzetközi Bizottságának jelentése¹

Annyi bizonyos, hogy az oktatást mindig is a társadalom életfunkciójaként fogták fel, mely úgy marad fenn, hogy generációról generációra átad mindent, amit az emberiség saját magáról megtanult. De mind határozottabban fogalmazódik meg az a gondolat, mely szerint az oktatás a rendelkezésünkre álló egyik leghatékonyabb eszköz arra, hogy megformálhassuk a jövőt, vagy – szerényebben megfogalmazva – hogy hajónkat a kedvező áramlatokat követve és a zátonyokat lehetőleg elkerülve a jövő felé kormányozzuk.

Tevékenységünkkel párhuzamosan a világ olyan óriási változáson megy keresztül, amelyről sejtethető, hogy vagy a legjobbat hozza, vagy a legrosszabbat. Ha az ismeretek – és különösen a tudomány és a technológia – térnyerése az emberiség számára a fejlődés irányába mutató jövő reményét támasztja is alá, a jelen nap mint nap arra figyelmeztet, milyen kitérőkkel, milyen – időnként rendkívüli – veszélyekkel, milyen konfliktusokkal találja szemben magát világunk. A népek és a nemzetek egymástól való mind nyilvánvalóbb kölcsönös függése, mely korunk jellemző vonása, eddig példa nélkül álló nemzetközi együttműködés feltételeit teremti meg; ugyanakkor ez a valóban egész bolygónkra kiterjedő felismerés rámutat egy sor egyenlőtlenségre is, ami súlyos gondot jelent az egész világon, feltárja problémáink összetettségét és bonyolult szövevényét, a veszélyek sokféleségét, melyek minden pillanatban megkérdőjelezik az elért eredményeket. Most, a XX. század végén, jövönk egyszerre tűnik ígéretesnek és aggasztónak, a két ellentétes pólus közötti kényes egyensúlyban ingadozva. A bennünket érdeklő legfőbb kérdés – mint soha még – az, hogyan tudna hatni az emberiség a saját történelmére, hogy hacsak részben is, befolyásolhassa annak alakulását.

Talán ennek a kérdésnek a felmerülésével kereshetjük annak okát is, miért nő az érdeklődés – amint tanúi voltunk ennek – minden országban és mindenhol az oktatás iránt, és ez az érdeklődés nemcsak a szűkebb értelemben vett oktatás felé irányul, hanem – és egyre inkább – az oktatás és az emberi tevékenység más szférái közötti kapcsolatra is kiterjed.

Annyi bizonyos, hogy az oktatást mindig is a társadalom életfunkciójaként fogták fel, mely úgy marad fenn, hogy generációról generációra átad mindent, amit az emberiség saját magáról megtanult. De mind határozottabban fogalmazódik meg az a gondolat, mely szerint az oktatás a rendelkezésünkre álló egyik leghatékonyabb eszköz arra, hogy megformálhassuk a jövőt vagy, szerényebben megfogalmazva, hogy hajónkat a kedvező áramlatokat követve és a zátonyokat lehetőleg elkerülve a jövő felé kormányozzuk. Nem az oktatás-e az, ami – ahogy manapság

¹ Jacques Delors-nak, „A XXI. század oktatása” Nemzetközi Bizottság elnökének az UNESCO-közgyűlés 27. ülésén 1993. november 2-án, Párizsban elhangzott beszéde.

mondani szokás – valóban „különbséget tehet”, segítséget nyújtva egyénnek és társadalomnak a mai világ kihívásainak meghatározásához?

Az oktatás és a mai világ kihívásai

Ezeket a kihívásokat – számukat és a rájuk adandó válaszok halaszthatatlanságát – szem előtt tartva döntöttek úgy az UNESCO-tagállamok és a Szervezet Főigazgatója, hogy létrehozzák „A XXI. század oktatása” Nemzetközi Bizottságot. A változások egész sora zilálja össze a jelenlegi világról alkotott ismereteket és köti feltételekhez a világ fejlődését. Hogy csak a legfontosabbakat említsem, melyek elemzését e fórumon gyakran végezték már, elsőként utalnék az egyes országok körében tapasztalható felgyorsult népességnövekedésre. Ez a növekedés tagadhatatlanul a fejlődés egyik tényezője, ahogy az volt a XIX. század Európájában is, ugyanakkor ez a jelenség egész régiókat dönthet egyre nagyobb nyomorba. Egy másik elem: az egész bolygókra kiterjedő műszaki fejlődés, mely alapvetően az emberiség győzelmét jelenti a kimerülőben levő erőforrások felett, és talán az egyetlen esély a földlakók milliárdjainak túlélésére; ám ez a műszaki fejlődés számos problémát vet fel – például a környezettel, a munkalehetőségekkel kapcsolatban –, és számos ütközés és ellentét forrása azok között az országok és csoportok között, amelyeknek előnye származik ebből, illetve amelyek nem részesülhetnek ennek játékos hatásából. Ami a tömegkommunikációs eszközök látványos terjedését és tökéletesedését illeti – a harmadik paraméter, melyet említeni szerettem volna –, elmondható, hogy a „bolygó-falu”-n belül valóban közelebb hozzák egymáshoz az egyéneket és a népeket. De – ha nem vigyázunk – fennáll annak lehetősége is, hogy elszűrkítik a kultúrát, összemossák a különféle kultúrákat, előtérbe helyezve a technológia területén uralkodó országok ideológiáit és nyelveit.

Ezek a világjelenségek, melyekhez egy sor egyéb tényező is társul, olyan komplex, dinamikus problematikát jelentenek, amelyek kockázatai és kényeszségei – ha hinni lehet az elemzőknek – a mai világban gyakran „válság” formájában öltenek testet: az elmaradottságból eredő gazdasági válságban, a néhány fejlett országban tapasztalható munkanélküliséggel kapcsolatos gazdasági válságban, bizonyos fejlődési modellek elavulásában, magának a fejlődésnek az ideológiai válságában (amint azt a szellemi vitákból láthatjuk), és végül – és talán mindenekelőtt – az egyének eltérő jelene és különböző viselkedései próbájának kitett értékrendszerek erkölcsi válságában. Az egyenlőtlenségek vagy egyszerűbben: az egymással ellentétes igények, melyek korunkat jellemzik, egy sor „dichotómiában” jutnak kifejezésre: az Észak és Dél közötti különbségek, a világ sokszínűsége és teljessége, a kulturális identitás (bizonyos embereknek a valahová tartozás érzése) és az egyetemesség, az új iránti igény és a hagyományok iránti nosztalgia, illetve – ami kétségkívül a civilizáció legnehezebb konfliktusa – az egyén autonómiája és a mások iránti szolidaritás. Mindezek a feszültségek világunk paradoxonairól és megosztottságáról árulkodnak. És ez a folyamat felgyorsult ütemben megy végbe és hat vissza saját magára, az ezredvégre jellemző szédüléserzést keltve, még ha ezek az érzetek időnként fantáziálás jellegűek is.

Nyilvánvaló, hogy az oktatás része ennek a hatalmas változásnak, mely nem is mehetne végbe nélküle, és melynek hatásai az oktatásban is érezhetők, amikor – ahogy említettem is már – az oktatás hivatott a változás folyamatát befolyásolni. Az oktatás, melyet a költségvetési hiányok és a rendszerek – mennyiségi és minőségi – alkalmazási nehézségei fékeznek, lassan tud alkalmazkodni, és olyan

nagy feladattal kell szembenéznie, melynek csupán áttekintése is nem kis gondot jelent. Amit elvárnak tőle: egyszerre feleljen meg világméretben az oktatás iránt megnövekedett igényeknek, és biztosítsa az őt megillető helyet és a mindenki számára biztosítandó oktatásban való részvétel jogának érvényesítését; készítsse és segítse elő a változást, szellemi érdeklődést kelte minden nőben és minden férfiban, fejlesztve az alkalmazkodóképességet és az újtókedvet; ugyanakkor biztosítsa modern társadalmak kialakulását és a kultúrájukból táplálkozó gyének kibontakozását. Tehát széles körű programról van szó.

A Nemzetközi Bizottság tevékenysége

A Nemzetközi Bizottság megbízatása arról szól, hogy elgondolkozzon mindezekben a kihívásokon, melyekkel az oktatásnak a következő években szembe kell néznie, és jelentés formájában terjesszen elő javaslatokat és ajánlásokat, amelyek – idézem a megbízatás szövegét – „újító programul és akcióprogramul szolgálhatnak a legmagasabb szintű döntéshozók és hivatalos felelősök számára”. Ez önmagáért beszél a Bizottság elé kítűzött feladat nagyságát illetően! Természetesen sem én, sem kollégáim nem gondoljuk, hogy most felvázolunk valamiféle ideális oktatási modellt, amellyel minden katasztrófa elhárítható. Szerintünk a mi megközelítésünk realista, és inkább a problémák elemzésére irányul, semmint normák meghatározására.

Minthogy tudatában vagyunk a kultúrák sokféleségének, a problémák és a tapasztalatok sajátos voltának, az UNESCO-tagállamok politikai és társadalmi célkitűzései közötti különbségeknek, Bizottságunk arra törekszik, hogy feltárja és értékelje a nemzeti oktatási rendszerekben rejlő egyéni és kollektív fejlődés tényezőit. Így lehetne a kellő lendülettel megadni az oktatáson alapuló belső fejlődésnek, mely kortársaink és örökségként a jövő generációi számára nem csupán az életkörülmények és -színtvonal, hanem az életminőség javulását is eredményezné.

Ennek a feladatnak az elvégzéséhez a Bizottságnak egyrészt olyan eszközök állnak a rendelkezésére, mint a teljes függetlenség munkája során, másrészt – a világközösség ilyen kiváltságos megfigyelőhelyéről, mint amilyen az UNESCO – a több évtizedet felölelő és az UNESCO-tagállamok legaktuálisabb törekvéseit tükröző nemzetközi információk, tapasztalatok és elemzések valóságos tárházához férhet hozzá. A Bizottság, törekedve arra, hogy a világot a maga sokféleségében lássa, szeretne a világ minden régiójában tanácskozásokat tartani és munkacsoportokat létrehozni a legkülönbözőbb témákkal kapcsolatban, melyekbe bevonná különböző országok szakértőit, valamint a kulturális és szakmai körök lehető legszélesebb skáláját képviselő személyiségeket – kutatókat és döntéshozókat egyaránt.

Végül, amint ezt a Kulturális Fejlesztési Világbizottság elnöke közgyűlésükön nemrégiben elhangzott felszólalásában is kiemelte, nem lehet eléggé hangsúlyozni a kultúrát és az oktatást összekötő szálak szorosabbra fűzésének szükségességét, és mi, Pérez de Cuéllar és én, továbbra is azon leszünk, hogy a két bizottság között munkánk sikeres végzéséhez minden szükséges kapcsolatot megteremtünk.

Négy döntő kérdés

Jelenlegi elképzeléseink szerint négy kérdés tűnik döntő fontosságúnak, melyeket szeretnénk röviden felvázolni.

Az első ilyen kérdés az, hogy az oktatási rendszerek képesek lesznek-e a fejlődés döntő tényezőjévé válni. Ez feltételezi, hogy az oktatás hármas szerepet töltsön be: gazdaságit, tudományost és kulturálist. Mindegyik szerep elvárja, hogy

az oktatás járuljon hozzá a szakmailag megfelelő és alkotó munkaerő képzéséhez, mely alkalmazkodik a technológia fejlődéséhez, részt vesz a gazdaságainkat magával húzó „szellemi forradalom”-ban. Mindegyik szerep – mind Északon, mind Délen – elvárja azt is, hogy az oktatás oly módon fejlessze az ismereteket, hogy a gazdasági fejlődést a fizikai és emberi környezetért felelős irányítás kísérelje. Végül az oktatás nem felel meg küldetésének, ha nem a kultúrájukból táplálkozó, ugyanakkor a más kultúrák felé nyitott és a társadalmi haladás iránt elkötelezett állampolgárokat nevel.

A második döntő kérdés az, hogy az oktatási rendszerek képesek lesznek-e a társadalmi fejlődéshez alkalmazkodni. Ezzel az oktatás egyik legalapvetőbb dilemmájához érkeztünk: az oktatásnak elő kell készítenie a változást, a bennünket kérdések elé állító, elbizonytalanító, egyre növekvő bizonytalanság ellenére. Mivel társadalmaink, mint már említettem, teljesen átalakulóban vannak. Legyen szó akár az egyéni vagy társadalmi értékekről, a családok struktúrájáról, a nők szerepéről, a kisebbségeknek biztosított térről, az urbanizáció vagy a környezet problémáiról, az oktatásnak számításba kell vennie a tényezők egész kuszaságát, melyek egymással kölcsönzhatásban állandóan változnak.

A harmadik döntő kérdés véleményünk szerint az oktatási rendszer és az állam viszonyának kérdése. Az állam szerepe és felelőssége, bizonyos hatásköreinek átengedése a szövetségi és helyi hatóságoknak, a megtalálandó egyensúly a köz- és a magánoktatás között – ez az egyébként országonként eltérő módon felmerülő problémának néhány vonatkozása.

Végül a negyedik döntő kérdés: azoknak az értékeknek a terjesztése, amelyek a mások iránti nyitottsággal, egymás kölcsönös megértésével kapcsolatosak – egyszerűen a béke értékeinek terjesztése. Ez az, amit az UNESCO főigazgatója is oly gyakran hangsúlyoz. Idéznék egy mondatot az 1993 januárjában Stockholmban elhangzott beszédéből. Az UNESCO küldetéséről szólva beszélt arról is, hogy „a másokkal való törődés oktatása, az, hogy megtanuljunk törődni másokkal és osztozni mások gondjaiban, annak felismeréséből ered, hogy mindenkinek részt kell vennie abban a közös erőfeszítésben, amelynek célja a XXI. század küszöbén egy új humanizmus fejlődésének az elősegítése”. Mi teljes mértékben ebben a perspektívában gondolkodunk. Ugyanakkor számításba kell vennünk a hágyományok, a kultúrák és a különböző fejlődési fokozatok sokféleségét is. Egy egyetemesség tükrözni szándékozó üzenetet – az oktatás nemes törekvését – kell megfogalmaznunk, mely tartalmazza mindazokat a finom árnyalatokat, amelyek a személyeket a maguk végtelen változatosságában veszik figyelembe. Ez kétségkívül munkánk legnehezebb része. Ez magyarázza a Bizottság azon szándékát, hogy eljusson valamennyi kontinens szívébe, hogy hallja a különböző közösségeket képviselő személyiségeket és megmerítkezzen a világ gazdagságát jelentő személyes találkozásokban.

Oktatás a XXI. századért

Mindenekelőtt mi is lesz az oktatás jövője? A Bizottságnak nem áll szándékában „a jövő forogatókönyveit” felvázolni, amelyek egy sor előírással szolgálnak az oktatáspolitikai felelősei számára. A mi törekvésünk szerényebb: szeretnénk, ha néhány támpont tudnánk nyújtani számukra, amik segítségükre lehetnek országaik gazdasági, társadalmi és kulturális összefüggéseiben úgy tekinteni a jövő felé, hogy a választás lehető legnagyobb szabadságával élve fel tudjanak lépni az egyéni

és közösségi sorsot egyaránt érintő mindenfajta nehézséggel szemben. És a Bizottság elemzésein és elgondolásain keresztül mind személyes életünket, mind állampolgári szerepünket illetően valamennyiünkben szeretne az oktatásról új képet kialakítani és erősíteni azt a szándékot, hogy amennyire csak lehet, folytassuk erőfeszítéseinket az oktatás révén történő önmegevalósítás érdekében.

„A XXI. század oktatása” Nemzetközi Bizottsága nem törekszik irányításra, hanem szeretné hozzásegíteni az országokat, hogy magukat irányítsák, hogy a dolgok ismeretében megválaszthassák az irányt. Ez a felelősök részéről feltételezi, hogy soha ne hagyják számításon kívül a pillanatnyilag fontosnak tűnő, sürgős intézkedéseknek a lehetséges hosszú távú hatását vagy egy döntés előre nem látható következményeit a vele látszólag semmilyen kapcsolatban nem álló egyéb tényezőkre.

A Bizottság első lépései alapján elmondható-e, hogy kijelöltünk néhány utat, amelyen a XXI. század oktatása elindulhat? Korai lenne még megmondani. Ugyanakkor, azt hiszem, kijelenthető – ahogy ezt egyébként megtette már *Edgar Faure* jelentése –, hogy ez az oktatás kétségkívül állandó és folyamatos jellegű lesz, ma már semmilyen, egyszer megszerzett tudás nem szólhat egy egész életre. És kétirányú is lesz, amennyiben egy aktív társadalmon belül minden egyén fokozatosan és élete során más-más pillanatban válik tanulóvá és oktatóvá.

Ami a formális oktatási rendszert illeti – de az informális rendszerekről is szólva –, az oktató vezető szerepe az oktatási folyamatban megköveteli, hogy visszanyerje erkölcsi tekintélyét, mivel az oktatókat a szó szoros értelmében küldetéssel ruházta fel. Tehát erősíteni kell az iskola tekintélyét és presztízsét, ugyanakkor nem szabad visszatérni semmiféle önkényuralomhoz: minden területen, amellyel kapcsolatban a Bizottságnak nyilatkoznia kell, valamennyi érdekelt részvétele elengedhetetlen ahhoz, hogy a reformokat és a reformoknak az egyes országok valóságához történő alkalmazását sikerre lehessen vinni. Ezért az oktatók valamennyi képviselőjét be fogjuk vonni munkánkba.

Egy másik követelmény, ami a fejlődés szempontjából világosan kirajzolódik minden ország számára, hogy fejlődésükhöz elengedhetetlen a szellemi és tudományos elit képzésének biztosítása. Az „agyelszívás” ellen a Dél országokban folytatott harc csak egyik része ennek az erőfeszítésnek, ami annál is súlyosabb probléma, mivel a tehetségek felkutatását össze kell kapcsolni az oktatásban való részvétel jogának érvényesítésével.

Végül, egyre több megfigyelő látja a legfőbb garanciát az oktatási rendszer különböző elemeinek – intézetek, oktatók, felelősök, formális és informális rendszerek – változatosságában egy modern társadalom számára, a maga teljességében szemlélt politikai és társadalmi rendszer egyik vagy másik elemének meggyengülése ellen. Megint szemben találjuk magunkat teljes mértékben az egész életen át tartó oktatásra mozgósított, aktív társadalom oly fontos fogalmával.

Korábban már hangsúlyoztam, hogy a nemzetek kölcsönös függése mára lehetővé tett – és megkövetelt – egy új léptékű és valamennyi területen megvalósítandó nemzetközi együttműködést. „A XXI. század oktatása” Nemzetközi Bizottság létrehozása egyike azoknak az eszközöknek, amelyek révén az új század küszöbén megerősödik az a szándék, hogy munkánkat siker koronázza. Biztosak lehetnek abban, hogy országaink és az UNESCO közreműködésével ezt az alkalmat meg fogjuk ragadni.